

Πρόταση για μια Νέα Διάσταση του Κέρδους

Γιάννης Μπουτάρης

Πρόεδρος

I. Μπουτάρης και Υιός Α.Ε.

Όταν μου προτάθηκε να συμμετάσχω στη σημερινή ημερίδα, η πρόκληση ήταν ιδιαίτερα μεγάλη. Αυτό αφενός γιατί η ζωή μου τα τελευταία δέκα, ίσως και περισσότερα, χρόνια έχει επηρεασθεί από διάφορα γεγονότα και αφετέρου γιατί η παιδεία μου στο σπίτι, στο σχολείο και στο περιβάλλον που ζούσα και εργαζόμουν είχε ουσιαστικά έναν βασικό προσανατολισμό: να μεγαλώσω, να αυξήσω και να αναπτύξω την οικογενειακή επιχείρηση. Στο δρόμο βέβαια ανακάλυψα το βάθος και τη φύση της δουλειάς μου, της οιοσιότητας.

Στην πολύ σύντομη παρουσίαση σκέψεων που θα κάνω δεν πρόκειται φυσικά να λύσω κανένα πρόβλημα, θα προσπαθήσω όμως να συμμεριστώ με σας τον προβληματισμό μου, που φθάνει τα όρια μιας υπαρξιακής σχεδόν αγωνίας με την πεποίθηση, ότι μόνον έτσι βρίσκεις σιγα-σιγά το δρόμο σου.

Οι θέσεις μου, δεν είναι θέσεις ενός ειδικού οικονομολόγου ή περιβαλλο-ντολόγου. Ούτε πρόκειται φυσικά να χρησιμοποιήσω ορολογία ή θεωρίες ειδικών και θα κάνω απλουστεύσεις και παραδοχές καθαρά για λόγους πρακτικούς. Είναι θέσεις ενός εργοδότη ή αν θέλετε, με την παραδοσιακή ορολογία, ενός κεφαλαιοκράτη που ψάχνει για απαντήσεις, αφού αυτά που βρήκε μέχρι τώρα δεν τον ησυχάζουν.

Ας δούμε καταρχήν αν με την έννοια κέρδος εννοούμε όλοι το ίδιο πράγμα ή τουλάχιστον να δηλώσω τι εννοώ εγώ. Οι δυτικές, αγγλοσαξωνικής αντίληψης κοινωνίες και κατά παραδοχή και η ελληνική, στηρίζονται πάνω στις έννοιες οικονομικό και αντιοικονομικό. Κέρδος είναι το αποτέλεσμα της οικονομικής δραστηριότητας, με το οποίο έχουμε αύξηση εισοδήματος, ευημερία, ανάπτυξη κ.λ.π. Μία δραστηριότητα που δεν αποφέρει κέρδος είναι αντι-οικονομική. Υπάρχουν δραστηριότητες κοινωνικές όπως ο πολιτισμός, η αισθητική, η ηθική που όμως σημαδεύονται από τον αντιοικονομικό τους χαρακτήρα γιατί δεν αποφέρουν κέρδος.

Η οικονομική όμως ανάπτυξη είναι το μόνιμο ενδιαφέρον και ο βραχνάς κάθε κοινωνίας. Αν κάτι κρίνεται αντιοικονομικό θεωρείται δευτερεύον, με τον ηπιότερο χαρακτηρισμό και όσοι ασχολούνται με αντιοικονομικές δραστηριότητες, ονειροπόλοι και εν πάσει περιπτώσει όχι πολύ χρήσιμα στοιχεία. Για να πετύχουμε κέρδος καλλιεργούμε αξίες όπως ο ανταγωνισμός, η επιρροή, η επεκτατικότητα, η πλεονεξία κ.λ.π.

Στη συνέχεια χρησιμοποιώ τις λέξεις οικονομικό ή αντιοικονομικό με την έννοια της δραστηριότητας που δημιουργεί ή όχι κέρδος.

Αναφορά φυσικά στο κέρδος μπορεί να γίνει σε συνθήκες "ελεύθερης" οικο-νομίας. Μετά τις εξελίξεις των τελευταίων χρόνων στις χώρες του πρώην σοσιαλιστικού στρατοπέδου, η συζήτηση αυτή προσλαμβάνει, από πολλές σκοπιές, ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Από μία σκοπιά είναι σημαντικό να μη βιαστεί η λεγόμενη δύση να θριαμβολογήσει. Αν καλλιεργηθεί η αντίληψη τονισμένη πάνω στο ρόλο του κέρδους ως κινητήριας δύναμης, για τη "νίκη", τη δικαίωση του δυτικού στρατοπέδου, αρκεί να θυμίσω την απaráβατη αρχή, ότι απλούστατα "ο νικητής πε-θαίνει δεύτερος".

Από μια άλλη σκοπιά ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται πλέον στη μετάβαση των πρώην σοσιαλιστικών κοινωνιών στο καθεστώς της ελεύθερης οικο-νομίας. Το καπιταλιστικό σύστημα, που θεμελιώθηκε στο δυτικό ορθολογισμό, δεν επιτρέπεται αλλά ούτε είναι και δυνατό να μεταφυτευτεί αυτούσιο σε χώρες διαφορετικής πολιτιστικής βάσης. Η "βάση" αυτή αποτελεί το ευρύτερο περιβάλλον της χώρας και είναι γνωστές οι προσβολές και αναστατώσεις που προκαλεί σε κάθε περιβάλλον η αυτούσια μεταφύτευση ξένου μοντέλου.

Το ζήτημα αυτό τίθεται και για τη χώρα μας. Όσο κι αν λέγεται ότι ο δυτικός ορθολογισμός έχει την αφετηρία του στο αρχαίο ελληνικό πνεύμα, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι οι νεοέλληνες ενστερνίζονται πολιτιστικά το δυτικό ορθολογισμό χωρίς επιφυλάξεις. Ο δυτικός πολιτισμός αφομοίωσε το "αρχαίο ελληνικό πνεύμα" με το δικό του τρόπο, ώστε αυτό που βλέπουμε σήμερα δεν είναι και τόσο ελληνικό. Από την άλλη μεριά, οι νεοέλληνες, στην ιστορική πορεία τους, οδήγησαν το αρχαίο ελληνικό πνεύμα σε δημιουργική πορεία από χώρους και πολιτισμούς, που ελάχιστα έχουν λάβει σοβαρά υπ' όψη τους οι δυτικοί ορθολογιστές.

Ας έρθουμε τώρα σε μία άλλη εικόνα, την εργασία. Σαφώς επηρεασμένος από την οικονομικής αντίληψης παιδεία μου, ορίζω την εργασία ως την ανθρώπινη ενασχόληση που αποφέρει κέρδος. Η εργασία είναι συνυφασμένη με το κέρδος. Δουλεύω περισσότερο, για να κερδίσω περισσότερο. Αυτός που δεν δουλεύει δεν απολαμβάνει. Οι προτάσεις όμως αυτές έχουν πολύ διαφορετική έννοια σήμερα, απ' ό,τι είχαν μερικές δεκαετίες πριν. Η εργασία ήταν απόλυτα συνδεδεμένη με μια συνολική ικανοποίηση του εργαζομένου, εργοδότη ή εργάτη. Επιπλέον η αντίληψη "κέρδος ίσον χρήμα" έχει αποκατασταθεί πια και στον αθλητισμό, στην τέχνη, σε όλες ουσιαστικά τις δραστηριότητες του ανθρώπου. Η οικονομική αντίληψη ισοπεδώνει την άποψη ότι η εργασία δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να αξιοποιήσει τα προσόντα του, άρα να ικανοποιηθεί συνολικά, να "συνεργάζεται" με το συνάνθρωπό του, άρα να υπερνικάει τον εγωισμό του προς κοινό όφελος.

Η οικονομική αντιμετώπιση των πραγμάτων έχει δημιουργήσει ένα πλέγμα συστημάτων που έχουν ως κέντρο το χρηματικό κέρδος. Τα φορολογικά συστήματα, όποιες μορφές και σε

όποιας αντίληψης καθεστῶτα αν είναι, ουσιαστικά στηρίζονται πάνω στο κέρδος που φέρνει η εργασία, είτε άμεσο είτε έμμεσο.

Τα πολιτικά συστήματα διακυβέρνησης αναπτύσσουν μια κοινωνία που ουσιαστικά στηρίζεται πάνω στη φορολογία ὡστε να γίνει "καλύτερη" πιο ευημερούσα κ.λ.π. ἄσχετα με το ποιόν αφορά αυτό το καλύτερο.

Αυτές ὁμως οι βαθεῖα ριζωμένες ἀντιλήψεις που συνοψίζονται στη θεο-ποίηση του κέρδους, ἔχουν ουσιαστικά δημιουργήσει ἕνα πρότυπο ζωής, προς το οποίο οδηγούμαστε με την καθημερινή μας συμπεριφορά. Αυτό που αναρω-τιέμαι φυσικά είναι τι ζητάει σε ἀνταλλάγματα αυτό το πρότυπο.

Κλείνοντας τις δύο αυτές εἰκόνας κέρδος και εργασία, δεν θα φθάσω φυσικά στο σημείο να πω "εργαζόμαστε για να κερδίσουμε αρκετά ὡστε να μην εργαζόμαστε, ἄρα γιατί εργαζόμαστε;" Η ἄποψη αυτή είναι τελείως διαφο-ρετικής ἀντίληψης ἀπὸ το σημερινό πλαίσιο.

Πρέπει ὁμως να ἐπισημάνω, ὅτι η χρόνια οικονομική ὕφεση και η μόνιμα ἀνερχόμενη ἀνεργία ἐγκυμονοῦν μια νέα κατάσταση. Ἀπὸ μερικές μεριές ἀκούγεται κιόλας ἕνα περίεργο σύνθημα: "ἀνάπτυξη χωρὶς εργασία". Ἀν με τη βοήθεια της τεχνολογίας επικρατήσει αυτή η ἀντίληψη με ἀποκλειστικό στόχο το κέρδος, το ἀποτέλεσμα προμηνύεται καταστροφικό για την κοινωνία μας. Δεν θα ὑπάρχει πλέον η γνωστή διάκριση των τάξεων (εργάτες και κεφαλαιο-κράτες σε ἀπλούστευση) ἀλλὰ θα ἐπέλθει οξυτάτη κοινωνική ἔνταση με τη "γκετοποίηση" των ἀνέργων ἢ υποἀπασχολούμενων. Η ἐξαθλιωτική φτώχεια, που οδηγεί στην ἐγκληματικότητα, θα γίνει μόνιμο φαινόμενο της κοινωνίας, ἔστω κι αν θα αφορά ομάδες και μόνο.

Αυτή η ἀντίληψη ἀνάπτυξης της κοινωνίας μας με ἄξονα το κέρδος, με την ἔννοια που προσδιόρισα, ἀπαιτῆ ἐντατικοποίηση της εργασίας, ἐφαρμογή αὐ-τοματισμῶν και τεχνολογίας, ἐπιτάχυνση ρυθμῶν και ὑπερεκμετάλλευση φυσικῶν πόρων. Δεν θα σας κουράσω με στατιστικές ἢ δείκτες που δείχνουν ὅτι ο ἄνθρωπος ἔχει ἀρχίσει, με την τακτική που ἐφαρμόζει, να τρώει ἀπὸ το κεφά-λαιο που ὀρίζεται ὡς πλουτοπαραγωγικές πηγές και φυσικοί πόροι. Για τους ρυθμούς του ἀναπτυγμένου κόσμου δεν ἀρκοῦν οι τόκοι αὐτοῦ του κεφαλαίου.

Ούτε θα σταθῶ πολύ σε πράγματα που, λίγο ὡς πολύ, θεωροῦνται πια δεδο-μένα. Η σπατάλη των φυσικῶν πόρων, η ευημερία που προτείνει η οικονομική κοινωνία μας, η κριτική των διαφορῶν πολιτικῶν συστημάτων, η ἀξιολόγηση και ἐκτίμηση ἄλλων πολιτισμῶν που δεν ἔχουν ἀκόμη δυτικά πρότυπα, ἀλλὰ υφίστανται τα ἀποτελέσματα της προόδου με τη μορφή της λεηλασίας των φυσικῶν πόρων, ξεφεύγει ἀπὸ τα ὅρια της παρούσας.

Τα παντοδύναμα Μαζικά Μέσα Ἐπικοινωνίας, με την ἀμεσότητα και την ταχύτητα που προσφέρουν, κάνουν ὅλο και πιο πολύ κόσμο να συμμετέχει θέλοντας και μη στα συμβαίνοντα κυρίως παθητικά, ἀλλὰ συγχρόνως δημιουρ-γῶν μια ἀνησυχία και μια δυσφορία αὐξανόμενη.

Τα ἀνεπτυγμένα κράτη, ἀντιλαμβανόμενα αὐτή την ἀνησυχία ἀρχίζουν να θέτουν σιγά-σιγά κανόνες συμπεριφοράς ὡς προς τη φύση και τους φυσικούς πόρους, που τώρα πια ἔχουν στόχο να προλάβουν και ὄχι να διορθώσουν κά-ποια καταστροφή. Ἀρχίζει σιγά σιγά και ἀλλάζει ἀκόμη και η ἀντίληψη του τι ἀκριβῶς είναι το περιβάλλον, που τα πρώτα χρόνια της ἀνησυχίας ἦταν μόνο η φύση με την εἰκόνα του πράσινου. Ἀναζητοῦνται πια μορφές καθαρῆς ἐνέρ-γειας κ.λ.π. Ὑπάρχουν ἀκόμη και σοβαρές προτάσεις να περιλαμβάνεται ὁ ὅρος περιβάλλον ἐκφρασμένος με ἀριθμούς στο Ἀκαθάριστο Ἐθνικό Προϊόν.

Ὅλες αυτές ὁμως οι ἐνέργειες και οι ρυθμίσεις, ὄχι ἀπλά δεν με ικανοποιούν, ἀλλὰ με ἀνησυχούν κιόλας. Γιατί μου θυμίζουν την προσπάθεια θεραπείας των συμπτωμάτων της ἀρρώστιας και ὄχι θεραπείας της ἴδιας της ἀρρώστιας.

Γιατί ξεχνάμε ἢ ἀγνοοῦμε ὅτι :

Η μονότονη, κουτή εργασία στη "γραμμική παραγωγή" που ἐφαρμόζεται για την αὐξηση της παραγωγικότητας καταντά ὕβρις για τον ἄνθρωπο γιατί τον κάνει κομμάτι της μηχανῆς. Η ζημία που υφίσταται ὁ εργαζόμενος σε μία αὐτοματοποιημένη σειρά παραγωγῆς δεν θεραπεύεται ἀπὸ οποιαδήποτε πνευ-ματική ἐκδήλωση, η διασκέδαση. Ἐπιπλέον ἔχουμε σαφῶς μπερδέψει τις ἔν-νοιες "μηχανή" και "εργαλεῖο". Οι ἀριθμοὶ στις στατιστικές μπορεῖ να ἀπεικο-νίζουν μία ευημερούσα κοινωνία, ἀλλὰ πῶς ἀπεικονίζεται σε στατιστικῆς το ἀγχος, η ἀνασφάλεια, η ἀλλοτρίωση, η προσωπική ἀπογοήτευση; Και κυρίως ποιος τα ὑπολογίζει σοβαρά;

Νομίζω, ὅτι ἐδῶ πια μπαίνουμε στο ζητούμενο. Η ἀντιμετώπιση των πραγ-μάτων με την οικονομική ἀντίληψη ἔχει ἐγγενεῖς ἀδυναμίες. Ἀγνοεῖ τη διαφο-ρά κοστολογίου των ἀγαθῶν που ἀντικαθίστανται με αὐτά που δεν ἀντικα-θίστανται. Ἀγνοεῖ το γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος είναι κομμάτι της φύσης και ὄχι κυρίαρχος της φύσης.

Ποια μπορεῖ να είναι λοιπὸν η πρόταση; Και πῶς μπορεῖ να μπεῖ στην καθημερινή μας ζωή; Στο σημείο αὐτό θα ἀναφερθῶ σε ομιλία του κ. Β. Μποτόπουλου, Προέδρου του Συμβουλίου Ἐπικρατείας με θέμα Περιβάλλον και Δίκαιο, που ἔγινε την 1.9.1993 στο συνέδριο του Τεχνικῆς Ἐπιμελητηρίου Ἑλλάδος για την τεχνολογία και το περιβάλλον. Λέει μεταξύ ἄλλων ὁ κ. Μποτόπουλος και ἀναφέρω ἀποσπασματικά:

"Η οικονομική ἀνάπτυξη δεν είναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ το φυσικό περιβάλλον... Η οικονομική ἀνάπτυξη είναι διάσταση κοινωνική, μέρος των σχέσεων μεταξύ ἀνθρώπινου ἐγωισμοῦ και κοινωνικῆς συμπεριφοράς".

Και παρακάτω:

"Για τη λύση των προβλημάτων που η οικονομική ἀνάπτυξη γενικότερα γεννά και ὡς προς το περιβάλλον και ὡς προς τον ἄνθρωπο, δεν ἀρκεῖ η προσπάθεια να ὑπάρξει νέα οικονομική

ηθική όσο πολύτιμη και να είναι η προσπάθεια αυτή. Πρέπει να αναπτυχθεί μια οικονομική ηθική που να προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την κοινωνική αλληλεγγύη και το φυσικό περιβάλλον του ανθρώπου, που είναι ένα για όλους. Μέχρι σήμερα στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς επιδιώκεται η μεγιστοποίηση της προσωπικής ωφέλειας και η ελαχιστοποίηση του κόστους. Αν δεν αλλάξει ο κώδικας συμπεριφοράς, αν μόνο κάποιοι αλλάξουν, δεν θα αλλάξει τίποτα. Απαιτείται προπαντός η από μέρους της πολιτικής εξουσίας δημιουργία του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, η επέμβαση δηλαδή του δικαίου".

Αυτά εμένα με ικανοποιούν, από την άποψη ότι προτείνεται ουσιαστικά νέα οικονομική ηθική, από έναν άνθρωπο γνώστη του δικαίου και αντιμέτωπο με τα καθημερινά προβλήματα που κατά την αποψη μου γεννιούνται από το σημερινό ορισμό της έννοιας κέρδος.

Είπα στην αρχή της εισήγησής μου, ότι δεν πρόκειται να λύσω κανένα πρό-βλημα. Δεν συζητάω φυσικά την κατάργηση ή την αναστολή της προόδου της τεχνολογίας. Η αναζήτηση είναι μέσα στη φύση του ανθρώπου και η πρόοδος της τεχνολογίας είναι αποτέλεσμα αυτής της αναζήτησης, θα πρέπει επομένως να την επιδιώκουμε. Αναζητώ όμως τη συμφιλίωση της τεχνολογίας με τη ζωή του ανθρώπου έτσι, ώστε να μη καταντάει καταπιεστική για τον άνθρωπο.

Μια πρόταση λοιπόν θα μπορούσε να ήταν, ότι ως κέρδος αποδεχόμαστε ένα μέγεθος, με παραμέτρους που θα απεικονίζουν και πολιτισμικές, αισθη-τικές, ηθικές και περιβαλλοντικές αξίες.

Ακόμη θα μπορούσα να προτείνω και μεγέθη με τα οποία αυτή η έννοια θα έμπαινε στην καθημερινή ζωή, όπως π.χ. αν το εξωτερικό μας χρέος δεν εκφραζόταν σε δολλάρια, αλλά συνυπολογίζαμε και τους δυναμικούς Έλληνες της διασποράς ως ελληνικό δυναμικό. Ή αν οι τράπεζες που χρηματοδοτούν μια επένδυση δεν αξιολογούσαν για τη βιωσιμότητά της μόνο τα προδοκώμενα χρηματικά κέρδη, αλλά είχε μεγαλύτερη βαρύτητα η απασχόληση που προ-σφέρει, το είδος της επένδυσης κ.λ.π. και όλα αυτά σε μια πρώτη φάση μέχρι ν' αρχίσουμε να συνηθίζουμε.

Δεν θα το κάνω γιατί έτσι θα προσπαθώ κι εγώ να θεραπεύσω ή να απο-μακρύνω το σύμπτωμα και όχι την αρρώστια. Φαντάζεστε όμως πολιτικό αρχηγό ή πολιτικό κίνημα που να έχει απελευθερωθεί από την έννοια δημόσιο χρέος, ή τιμάρημος, ή ανεργία και να προτείνει σοβαρά την παιδεία σαν το κύριο στόχο του; Φαντάζεστε γεωργό που να μην χρειάζεται λιπάσματα για να αυξήσει την παραγωγή του και μετά να μην ξέρει τι να την κάνει παρά μόνο να την οδηγεί στις χωματερές, μια και το σύστημα δεν επιτρέπει η υπερπα-ραγωγή του να πάει σε πεινασμένους λαούς, όταν δεν την απορροφά η αγορά; Φαντάζεστε διευθυντή πωλήσεων που να θέτει στόχο στην ομάδα του με κριτήριο κυρίως ποιοτικό και όχι ποσοτικό και καταναλωτή που να αγοράζει κάτι με κριτήριο την πραγματική του ανάγκη και όχι τη δυνατότητα του;

Μπορείτε να ονειρευτείτε κριτήρια αξιολόγησης επένδυσης ή χρηματο-δότησης όπου η συνεχής εκπαίδευση του εργαζόμενου, η αναζήτηση των ικανοτήτων του κάθε εργαζομένου, η συμφωνία ωραρίων εργασίας να έχουν το ίδιο βάρος για το χρηματοδότη με την αποδοτικότητα του κεφαλαίου; Μπορείτε να αντιμετωπίσετε με σοβαρότητα μαντάρισμα κάλτσας ή να πάτε στην αγορά με ζεμπίλι στο χέρι αντί πλαστική σακούλα για τα ψώνια σας, να πάψουμε δηλαδή να είμαστε καταναλωτικοί;

Η πρόταση μου είναι να αλλάξουμε τα όρια αυτά που σήμερα θεωρούμε ότι χωρίζουν την πραγματικότητα από την ουτοπία. Ή, για να είμαι πιο ειλικρι-νής, αυτό που μας βολεύει να λέμε ουτοπία.

Και η πρόταση μου απευθύνεται κατ' αρχήν στους ανθρώπους του οικονομι-κού τομέα. Όχι στους περιβαλλοντολόγους ή τους άλλους ειδικούς. Φυσικά και σ' αυτούς. Αλλά οι άνθρωποι σε όλα τα πεδία του οικονομικού τομέα είναι αυτοί κυρίως που μπορούν να ακούσουν, αν κατανοήσουν, αν αποδεχτούν μια τέτοια άποψη στη συνέχεια να αλλάξουν το δρόμο, να αλλάξουν δηλαδή ριζικά τη νοοτροπία. Αν πραγματικά θέλουμε ελεύθερους ανθρώπους.

Η δική μου διάθεση και θέληση δυναμώνει καθημερινά από τη συνειδητο-ποίηση ότι ο δρόμος που ακολουθούμε μας παγιδεύει και ότι αξίζει τον κόπο να ψάχνω πέρα από τα όρια αυτού που θεωρείται σήμερα ουτοπία, για το νέο ορισμό της έννοιας του κέρδους.

Ιωάννης Μπουτάρης είναι Πρόεδρος της Εταιρείας I. Μπουτάρης και Υιός Α.Ε. Μετέχει ως μέλος στο Διοικητικό Συμβούλιο των εταιρειών: Ν. Βοσσανιάκης Α.Ε., ΜΙΔΑΣ Α.Ε., United Distillers Boutaris Α.Ε., Καμπάς Α.Ε., Henninger Ελλάς Α.Ε. Είναι επίσης μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών, του Σύνδεσμου Εξαγωγών Βορείου Ελλάδος και του Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών Οίνων και Ποτών, του οποίου διετέλεσε Πρόεδρος ως το 1992. Τέλος, είναι ιδρυτικό Μέλος της Αστικής Εταιρείας για την Προστασία και Διαχείριση της Αγρίας Ζωής και του Φυσικού Περιβάλλοντος "Αρκτούρος"